

ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИ ВА УЛАРНИНГ МАНСАБДОР ШАХСЛАРИНИНГ ЖАВОБГАРЛИГИ: ЧЕГАРАСИ, ДОИРАСИ ВА МАНБАЛАРИ

Ўлатжон Илхом ўғли ОВУЛОВ

Мустақил изланувчи

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси

Давлат ва ҳуқуқ институти

Тошкент, Ўзбекистон

e-mail: ovulovp@mail.com

Аннотация

Муаллиф мақолада давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахсларининг жавобгарлиги, чегараси, доираси ва манбалари тўғрисида фикр юритиб, асосан Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси асосида мазкур мавзунини таҳлил қилган.

Таняч сўзлар: Иммануил Кант, шахс ва давлат муносабатларидаги жавобгарлик, фуқаролик жавобгарлик; юридик жавобгарлик, фуқаролик жавобгарлигининг мажбурий шарт.

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ И ИХ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ: ПРЕДЕЛЫ, ОБЪЕМ И ИСТОЧНИКИ

Ўлатжон Илхом ўғли ОВУЛОВ

Независимый исследователь

Академия наук Республики Узбекистан

Институт государства и права

Ташкент, Узбекистан

e-mail: ovulovp@mail.com

Аннотация

В статье автор рассматривает вопросы ответственности, границ, объема и источников возникновения ответственности государственных органов и их должностных лиц, анализируя данную тему преимущественно на основе Гражданского кодекса Республики Узбекистан.

Ключевые слова: Иммануил Кант, ответственность в отношениях между личностью и государством, гражданско-правовая ответственность; юридическая ответственность, обязательное условие гражданско-правовой ответственности.

Давлат органларининг халқ ва жамият олдидаги жавобгарлик масалаларига Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.М.Мирзиёев эътибор қаратиб, қуйидаги одилонинг талабларини мансабдор шахслар олдида қўйдилар: “Ҳар бир вилоятдаги муаммоларни ечиш учун ҳар ойда жойига чиққан ҳолда, “Ҳукумат кунини” ўтказилиши йўлга қўйилади. Вазир ҳар

йилнинг бошида жамоатчилик олдида соҳадаги режаси ва йил якуни билан унинг натижаси бўйича ҳисобот беради. Таъкидлаб айтмоқчиман – энди қайси вазир ўз ишини эплай олмаса, истеъфога чиқади” [1].

Бу борада давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жавобгарлиги ҳамда очиқлигини таъминлаш учун “Очиқлик индекси” жорий этилди.

Барча давлат органларига муҳим ижтимоий аҳамиятга эга 40 та маълумотни очиқ эълон қилиш мажбурияти юкланди. Шунингдек, очиқ маълумотлар портали ишга туширилди. Ҳар бир давлат идорасининг ахборот хизмати фаолияти йўлга қўйилди ва уларнинг раҳбарлари маслаҳатчи мақомига кўтарилди.

Очиқлик сиёсати доирасида мамлакатимизнинг халқаро рейтинглардаги ўрни ҳам юқорилаб бормоқда. 2023 йилда “Open Data Inventory” очиқ маълумотлар рейтингида Ўзбекистон 195 мамлакат орасида 30-ўринда қайд этилди.

Давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жавобгарлиги йирик фалсафа намоёндаларининг асарларида ҳам ёритилган. Чунончи, Иммануил Кант ўзининг “Абадий тинчлик” рисоласида давлатнинг энг олий неъматини “давлат тузилиши ва ҳуқуқий тамойиллар ўртасидаги энг юқори мувофиқлик даражаси” эканини таъкидлайди [2]. Бу тамойиллар орасида моҳиятан, ҳуқуқий давлат тамойиллари – И.Кант шахс ва давлат ўртасидаги ўзаро жавобгарлик тамойилини шундай шакллантиради: “Ҳуқуқий давлатда фуқаро ҳокимият тепасида бўлганларни қонунга қатъий риоя қилишга мажбурлаш ҳуқуқига эга бўлиши керак, худди ҳукумат фуқаро билан муносабатларида бўлгани каби” [3]. Шахс (давлат олдидаги) ва давлат (шахс олдидаги) ўртасидаги ўзаро жавобгарлик тамойили ҳуқуқий давлатнинг бир неча тамойилларидан бири бўлиб, халқаро (миллатлар устидан, миллатлараро) органлар иштирокисиз тўлиқ амалга ошириб бўлмайди. Ва унинг биринчи таркибий қисми – шахснинг давлат олдидаги масъулияти, масалан, коррупция фаолияти учун – тасаввур қилиш осон бўлса-да, унинг иккинчи таркибий қисми – давлатнинг шахс олдидаги ўз ҳуқуқларини

асоссиз чекланганлиги учун жавобгарлиги – бир қатор мураккабликлар ва қонунда белгиланган изоҳ-қўшимчалар билан боғлиқ.

Шундай қилиб, давлат хизматчиси томонидан шахсий ҳуқуқлар бузилган тақдирда ёки давлат органи давлат аппарати таркибига кирувчи миллий маъмурий ёки суд органларига мурожаат қилади давлат (унинг қисмларидан бири билан ифодаланган) керак бўлган вазиятни яратиш ўзини (бошқа қисм билан ифодаланган) жавобгарликка тортади.

Бунинг сабаби шундаки, муайян мамлакатда мажбурлаш бўйича ваколат фақат давлатга тегишли ва мамлакат ичида давлатга тегишли бўлмаган ҳолда давлатни жиловлаб турадиган институтлар мавжуд эмас.

Конституция каби миллий (миллий, чунки у давлат томонидан эмас, балки референдумда қабул қилинган) актда юзага келаётган қарама-қаршилиқни (манфаатлар тўқнашуви) қандайдир йўл билан юмшатиш учун ҳокимиятнинг бўлиниши тамойили мустаҳкамланган. Ушбу тамойил, албатта, бу қарама-қаршилиқни юмшатади, лекин маълум даражада – шахс ҳуқуқларининг бузилиши учун ижро этувчи органларни эмас, балки суд органларини жавобгарликка тортиш зарурати туғилгунга қадар. Амалиёт шуни кўрсатадики, ушбу суд органлари ҳар доим ҳам ўз судьялари учун бенуқсон обрў-эътибор талабига жавоб бермайди. Бу иш учун давлатнинг суд тизими қуйи судлардан расман мустақил бўлган апелляция ва тафтиш инстанцияларини назарда тутаяди, уларнинг қонунийлиги, аризачи (шахс) томонидан эътироз билдирилганда, кейинчалик кўриб чиқилад.

Шу билан бирга, юқори турувчи судларнинг қуйи судлардан расмий мустақиллиги қуйи судлар томонидан қабул қилинган қарорлар кўпинча юқори турувчи судларнинг тавсияларига асосланиши билан боғлиқ.

Кейинчалик, ўша юқори суднинг бундай қарорини бекор қилиш, гарчи у аслида шахсий ҳуқуқларни камайтирса ҳам, ҳатто маънавий нуқтаи назардан ҳам қийин бўлади, чунки юқори суд амалда тан олиши керак. Шунга кўра, юқори суд қуйи судларнинг қарорларини текширганида, ўта масъулият ва одилона ёндошув билан бу ишларни ҳал қилиши керак.

Шахсий ҳуқуқларнинг бузилиши тўғрисидаги иш давлатдаги энг юқори суд органига етиб келганида, вазият асл ҳолига қайтади: давлат ўзини жавобгарликка тортиши керак. Ўзини қамчилаган сержантнинг беваси ролини ўйнаш давлат манфаатларига тўғри келмаслиги аниқ. Ва бу ерда шахсни қутқариш учун ягона нарса – шу мамлакатнинг амалдаги қонунчилиги ва давлат органлари ўртасидаги муносабатлар тизимидан қатъий назар, ҳолислик кўрсатишга қодир бўлган олий (ҳалқаро) суд органларига мурожаат қилиш имкониятидир.

Қарор, хусусан, бузилган шахсий ҳуқуқни ҳимоя қилиш, агар унинг ҳақиқати бўлса бузилиши тасдиқланади.

В.М.Дуэль назариясига кўра, давлат ўз органлари ва мансбдор шахслари билан вакиллик қилган ҳолда, қонунга ҳилоф ҳаракатлар учун жиной, маъмурий ва интизомий жавобгарликка тортилиши мумкин. Демак, давлат юридик шахс сифатида унинг номидан содир этилган хатти-ҳаракатлар учун жавобгардир.

Жиноят содир этганлик учун жиной жавобгарлик вужудга келади. Масалан, жиноят содир этган фуқаро жиной жазога тортилиши шарт.

Маъмурий жавобгарлик маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этганлик учун юзага келади. Бу жарима, огоҳлантириш ёки мулкни мусодара қилиш каби чораларга олиб келиши мумкин.

Интизомий жавобгарлик давлат хизматчиларига ўз хизмат вазифаларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги учун қўлланилади.

Шунинг учун ҳам, умуман давлат ҳам, унинг ноқонуний хатти-ҳаракатларига йўл қўйган мансбдор шахслар ҳам тегишли жавобгарликка тортилиши лозим [4].

Шунга асосан суд амалиётида юзага келган инцидентлар ичида давлатнинг жавобгарлик ҳоллари суд органларида юзага келиши ҳам мумкин. Чунончи, суд аризачининг аризасини (даъво ариза) судга киритиш ваколатини текширмасдан, ишни мазмунан кўриб, хатоликка йўл қўйган.

Даъвогар Кадастр агентлиги вилоят бошқармаси судга даъво ариза билан мурожаат қилиб, унда жавобгар Д. томонидан ўзбошимчалик билан қурилган қурилмани буздиришни ва ер майдонини асл ҳолатига келтиришни сўраган.

Фарғона вилоят суди фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъати апелляция инстанциясининг 2024 йил 13 февралдаги ажрими билан ўзгаришсиз қолдирилган фуқаролик ишлари бўйича Сўх туман судининг 2023 йил 18 декабрдаги ҳал қилув қарорига кўра, даъво ариза қаноатлантирилиб, пиёдалар йўлагига ўзбошимчалик билан эгалланган ер майдонида ноқонуний равишда қурилган қурилмани жавобгар ҳисобидан буздириш ва ер майдонини асл ҳолатига келтириш белгиланган.

Фарғона вилоят суди фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъати тафтиш инстанциясининг 2024 йил 24 апрелдаги ажрими билан суд ҳужжатлари ўзгаришсиз қолдирилган.

Фуқаролик процессуал кодекси (ФПК)нинг 191-моддасига кўра, агар ариза вакил томонидан имзоланган бўлса, аризага уни имзолаш ваколатини тасдиқловчи ҳужжат илова қилиниши лозим. ФПКнинг 195-моддасида эса, манфаатдор шахс номидан берилган ариза иш юритиш ваколатига эга бўлмаган шахс томонидан берилган бўлса, судья аризани ва унга илова қилинган ҳужжатларни қайтариши лозимлиги белгиланган. Фуқаролик иши ҳужжатларига кўра, Кадастр агентлигининг туман бўлими томонидан назорат тадбири давомида аниқланиб, тузилган 2023 йил 7 сентябрдаги далолатномага кўра, Д. йўлнинг зовур усти қисми ва пиёдалар йўлагига 60,0 кв.метр ерни ўзбошимчалик билан эгаллаб олиб, ушбу ҳудудда тегишли рухсат берувчи ҳужжатларсиз савдо дўкони биносини қуриб, ундан фойдаланиб келган. Кадастр агентлиги вилоят бошқармаси томонидан 2023 йил 7 сентябрда Д.га нисбатан маъмурий баённома расмийлаштирилиб, 2023 йил 29 сентябрдаги маъмурий жазо қўллаш ҳақидаги қарорга асосан Д. Ўзбекистон Республикаси МЖТК 60-моддасининг иккинчи қисми билан айбли деб топилган ва унга маъмурий жарима қўлланилган.

Иш хужжатларида Кадастр агентлиги вилоят бошқармаси номидан даъво аризани Кадастр агентлиги туман бўлими бошлиғи имзолаган, бироқ бошқарма номидан туман бўлими бошлиғига даъво аризани имзолаш ва судга киритиш ҳуқуқини берувчи ишончнома берилмаган. Ишдаги Кадастр агентлиги вилоят бошқармасининг ишончномасида туман бўлими бош инспектори ва етакчи инспекторларига ишда иштирок этишга ваколат берилган, холос. Қуйи судлар даъво ариза даъвогар Кадастр агентлиги вилоят бошқармаси номидан берилган бўлса-да, бироқ туман бўлими бошлиғи томонидан имзоланиб, “маълумотлар учун” муҳр билан тасдиқланганлиги ҳолатига эътибор қаратмасдан, туман бўлими бошлиғининг ваколатини текширмасдан, даъво аризани мазмунан кўриб қарор қабул қилган.

Ваҳоланки, ФПКнинг 122-моддасида манфаатдор шахс номидан ариза иш юритишга ваколати бўлмаган шахс томонидан берилган бўлса, суд аризани кўрмасдан қолдириши белгиланган. Шу сабабли, суд хужжатлари Олий суд Фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъати тафтиш инстанциясининг 2024 йил 28 ноябрдаги ажрими билан бекор қилиниб, даъво ариза ФПКнинг 122-моддаси асосида кўрмасдан қолдирилган [5].

Давлатни жавобгарлиги юзага келиш ҳолларига шахснинг фуқаролик ҳуқуқларини химоя қилишини асосли бўлиши ҳам киради, чунки акс ҳолларда судлар чиқарган ҳал қилув қарорлари бекор қилиниши мумкин. Чунончи, даъвогар “ГХ” МЧЖ жавобгарлар “Г” ва “В”ларга нисбатан қурилишга тўсқинлик қилмаслик мажбуриятини юклаш ҳақидаги даъво ариза билан судга мурожаат қилган. Фуқаролик ишлари бўйича Самарқанд шаҳар судининг 2022 йил 25 ноябрдаги ҳал қилув қарори билан даъво ариза қаноатлантирилиб, жавобгарлар “Г” ва “В”лар зиммасига даъвогар “ГХ” МЧЖга шаҳар ҳокимининг қарорига асосан Самарқанд шаҳар, Ойдин йўли кўчасида жойлашган ер майдонида кўп қаватли турар жой бино қурилишини амалга оширишда тўсқинлик қилмаслик мажбурияти юклатилган. Самарқанд вилоят суди фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъатининг 2023 йил

21 февралдаги ажрими билан ҳал қилув қарори тўлдириш йўли билан ўзгаришсиз қолдирилган.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъати кассация инстанциясининг 2023 йил 4 июлдаги ажрими билан апелляция инстанциясининг ажрими ўзгаришсиз қолдирилган. Иш ҳужжатларидан кўринишича, Самарқанд шаҳар ҳокимининг 2019 йил 12 декабрдаги 2581-Қ-сон қарори билан даъвогар “ГХ” МЧЖга шаҳарнинг Ойдин йўли кўчаси манзилидаги 0,598 га ер майдонида кўп қаватли турар жой биноларини қуришга рухсат берилган. Самарқанд вилоят Қурилиш бош бошқармаси ҳамда вилоят Қурилиш соҳасида ҳудудий назорат инспекциясининг хулосаларида, “ГХ” МЧЖ томонидан кўп қаватли турар жой биноси қурилишига рухсат берувчи шаҳарсозлик ҳужжатлари тўлиқ расмийлаштирилмаганлиги, жисмоний шахсларга тегишли бино-иншоотларни ўз ҳисобидан кўчириб, қурилиш майдонини бўшатмасдан ўзбошимчалик билан қурилиш ишлари бошланганлиги сабабли қурилиш ишларини тўхтатиш ҳақида расман огоҳлантирилганлиги кўрсатилган.

Аниқланишича, “ГХ” МЧЖ амалга ошираётган қурилиш ишлари жавобгар “В”нинг бирон-бир ҳуқуқ ва манфаатига таъсир қилмайди, чунки қурилиш ёнида жойлашган Ёқут кўчаси 7-уй муқаддам унинг отаси “Ф”га тегишли бўлган ва 2015 йил 22 апрелдаги нотариал олди-сотди шартномага асосан фуқаро “А”га сотиб юборилган. Жавобгар “В” бу ҳудудда яшамайди ва қурилиш унинг ҳуқуқ ва манфаатига дахл қилмаслиги сабабли қурилишга тўсқинлик қилиб, эътирозлар билдириши асосли эмас.

Жавобгар “Г” эса, низоли объектнинг ёнида жойлашган Ёқут кўчасидаги 4-уйнинг мулкдори ҳисобланади ва даъвогар “ГХ” МЧЖ амалга ошираётган қурилиш ишлари унинг ҳуқуқ ва манфаатига путур етказаётганлиги ваколатли органлар хулосаси билан аниқланган.

Бироқ судлар даъвогар “ГХ” МЧЖга ҳоким қарори асосида қурилиш қилишга рухсат берилганлиги билан кифояланиб, шаҳарсозлик ҳужжатлари тўлиқ расмийлаштирилмаганлигини инобатга олмасдан жавобгар “Г”нинг

зиммасига қурилишга тўсқинлик қилмаслик мажбуриятини юклаш ҳақида барвақт хулосага келган.

Шу сабабли Ўзбекистон Республикаси Олий суди фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъати тафтиш инстанциясининг 2024 йил 13 февралдаги ажрими билан суд ҳужжатларининг жавобгар “Г” нинг зиммасига мажбурият юклашга оид қисми бекор қилиниб, ушбу талабни рад этиш ҳақида янги қарор қабул қилинган [6].

Давлатнинг жавобгарлиги мулкдорнинг ўз ҳуқуқларини амалга ошириши бошқа шахсларнинг ҳуқуқларини ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузмаслиги шарти бузилганида ҳам юзага келиши мумкин. Чунончи, даъвогар “З.” МЧЖ Андижон шаҳар, Ўш кўчаси, 11-уй манзилида жойлашган турар жой жамиятга тегишлилиги, турар жой яроқсиз ҳолатга келиб қолганлиги ва яшаш учун шароит мавжуд эмаслиги, жавобгар Р. бирор-бир ҳужжатсиз турар жойда яшаб, уни бўшатиб беришдан бош тортаётганлиги асоси билан, уни турар жойдан кўчиришни сўраган.

Андижон вилоят суди фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъати апелляция инстанциясининг 2024 йил 16 апрелдаги ажрими билан ўзгаришсиз қолдирилган фуқаролик ишлари бўйича Андижон туманлараро судининг 2024 йил 23 январдаги ҳал қилув қарорига кўра, даъвогарнинг даъво талаби қаноатлантирилган.

Андижон вилоят суди фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъати тафтиш инстанциясининг 2024 йил 17 июлдаги ажрими билан суд ҳужжатлари ўзгаришсиз қолдирилган. Аниқланишича, низоли уй-жойдаги жавобгар Р. яшаб келаётган хонадон “З.” МЧЖга 1995 йил 27 ноябрдаги Мулккий ҳуқуқни тасдиқловчи давлат ордерига асосан тегишли бўлиб, жавобгарнинг мулкка бўлган ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжатлари мавжуд эмас, аксинча тарафлар ўртасида турар жойни 2023 йил 31 декабрга қадар ҳар ойда 100 000 сўм тўлаш шарти билан ижарага бериш тўғрисида 2023 йил 1 февралда ижара шартномаси тузилиб, жавобгар ижара тўловларини тўламаганлиги сабабли ижара шартномасини бекор қилиш ва хонадонни

бўшатиши тўғрисида мулкдор томонидан талабнома юборилган. Бирок даъвогар “З.” МЧЖ 2024 йил 27 ноябрда судга даъво аризаси билан мурожаат қилган вақтда ижара шартномаси амалда бўлган ва жавобгар ушбу турар жойда доимий рўйхатда бўлган ҳамда турар жойдан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлган. Фуқаролик кодексининг 172-моддасига кўра, мулкдорнинг ўз ҳуқуқларини амалга ошириши бошқа шахсларнинг ҳуқуқларини ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузмаслиги шарт. Қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда, шартларда ва доирада мулкдор бошқа шахслар унинг мол-мулкидан чекланган тарзда фойдаланишига йўл қўйишга мажбур.

Даъвогар “З.” МЧЖ жавобгарни турар жойдан фойдаланиш ҳуқуқи мавжуд бўлган бўлсада, уни қўчириш ҳақида асоссиз даъво киритган, даъвогар ижара шартномаси бир тарафлама бекор қилинганлигини ва жавобгар ижара шартнома бекор қилинмаган, жавобгар эса судга ижара тўловларини ойма-ой тўлаганлигини тасдиқловчи тўлов патталарини тақдим қилган.

Ушбу ҳолатлар судларнинг хулосаларига мувофиқ келмаслиги сабабли Олий суд Фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъати тафтиш инстанциясининг 2024 йил 21 октябрдаги ажрими билан суд ҳужжатлари бекор қилиб, даъвогарнинг даъво талабларини рад қилиш ҳақида янги ҳал қилув қарори қабул қилинган [7].

Шундай қилиб, фуқаролик жавобгарлигининг ўзига хос хусусиятларини таҳлил қилишда қуйидаги асосий тамойилларга асосланишимиз керак:

- фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларнинг мавжудлиги фуқаролик жавобгарлигининг мажбурий шarti ҳисобланади;
- фуқаролик жавобгарлиги суд қароридан эмас, балки моддий-ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқади ва шунинг учун хусусий ҳуқуқ жавобгарлигининг бир тури сифатида қаралиши керак;
- фуқаролик жавобгарлиги, одатда, мулкxий хусусиятга эга;

– фуқаролик жавобгарлиги жавобгар шахс учун муайян мулкӣй (молиявий) оғирликлар билан боғлиқ;

– шартномавий муносабатларда фуқаролик жавобгарлиги содир этилган ҳуқуқбузарлик туфайли юзага келади, бу шартнома мажбуриятларини бажармаслик ёки қисман бажаришда намоён бўлади;

– фуқаролик жавобгарлиги бузилган субъектив ҳуқуқни тиклаш учун қонунда белгиланган жавобгарлик чораларининг мавжудлигини талаб қилади;

– давлат органи ёки унинг мансабдор шахси ўзининг ҳаракатлари билан ва лавозимини суиистеъмол қилиниши натижасида фуқароларга келтирилган зарар учун жавобгар бўлади, аммо агарда давлат жабрланувчига компенсация сармоясини берганидан сўнг у регресс тартибида шундай нохуш вазиятни юзага келтирган мансабдор шахсдан тўланган зарарнинг миқдорини суд орқали ундириб олади.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига асосан фуқаро ўзига етказилган зарар тўлиқ қопланишини, шу жумладан, бой берилган фойдани ҳам қоплаш ҳуқуқига эгадир. Ушбу норма зарар етказувчининг ҳар қандай ҳаракатлари ёки ҳаракатсизлиги натижасида етказилган зарарнинг тўлиқ қопланишини таъминлайди.

Шахсга етказилган зарар: Бунга мулкӣй зарар (масалан, уй-жойга зарар етказиш) ва маънавий зарар (масалан, жисмоний ёки ахлоқӣй азоб-уқубат) киради.

Бунда зарар етказувчининг ноқонуний ҳаракатлари туфайли фуқаро ололмаган фойда ҳам қопланади. Соғлиқни сақлаш, тиббӣй ёрдам, йўл кира ва бошқа қўшимча харажатлар ҳам қопланади.

Зарар миқдорини ҳисоблаш учун турли усуллар қўлланилади, масалан, бозор нархлари, суғурта бадали ва бошқалар.

Фуқаролик кодексининг 985-моддасига мувофиқ, келтирилган зарарнинг тўлиқ қопланиши, шу жумладан бой берилган фойда ва бошқа қўшимча харажатлар ҳам, қонун билан кафолатланган.

Юридик жавобгарлик тўғрисида гап юритсак, юридик жавобгарликнинг уч босқичи мавжуд.

Биринчи босқич у содир бўлган пайтдан бошланади, яъни жиноят содир этиш.

Иккинчи босқич ваколатли органларнинг ҳаракатлари орқали амалга оширилади: ҳуқуқбузарни ва содир этилган ҳуқуқбузарлик таркибини ишончли аниқлашга қаратилган муайян айбдор мансабдор шахслар аниқланади.

Учинчи босқич ваколатли органлар ва мансабдор шахсларнинг ҳаракатлари доирасида ҳуқуқбузарнинг белгиланган ҳуқуқий жавобгарлик чорасини амалга оширишини назарда тутди [8].

Давлат фуқаролик жавобгарлигининг манбалари, ҳеч шубҳасиз, қонунчилик ҳужжатлари ва одат ҳуқуқи нормаларидир. Масъулият чегаралари зарарнинг тўлиқ қопланиши (жумладан, ҳақиқий йўқотишлар ва йўқотилган фойда) тамойили билан белгиланади, лекин даъво муддати, қонун билан белгиланган махсус чекловлар, махсус орган орқали амалга ошириш каби чекловлар ҳам мавжуд.

Жавобгарлик манбалари

Асосий манба бўлган фуқаролик қонунчилиги, шу жумладан Фуқаролик кодекси жавобгарлик турлари ва уларни қўллаш тартибини белгилайди.

Баъзи ҳолларда бизнес одатлари ҳам манба бўлиши мумкин, аммо бу контекстда уларнинг роли қонунчиликка қараганда камроқ аҳамиятга эга.

Масъулият чегаралари

Зарарнинг тўлиқ қопланиши: Умумий қоидага кўра, давлат зарарни, шу жумладан ҳақиқий йўқотишларни ва йўқолган фойдани тўлиқ қоплаши шарт (Ўзбекистон Республикасининг ФКнинг 1026-моддаси).

Бошқа жавобгарлик турлари: зарарни қоплаш, жарималарни йиғиш, маънавий зарарни қоплаш (қонунчилик ҳужжатларида назарда тутилган

ҳолларда), муайян ҳаракатларни бажаришга мажбурлаш (масалан, шартнома тузиш).

Давлат маблағларини ундириш тўғрисидаги қарорларнинг ижросини таъминлаш давлат жавобгарлиги чегараларидан бири бўлган махсус ғазначилик органлари ёки бошқа ваколатли органлар орқали амалга оширилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси (20.12.2022) // <https://president.uz/uz/lists/view/5774>.
2. Кант И. Соч. Т.4. Ч.2. – С.240.
3. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. – М., ДТД, 1995. – С.76.
4. Дуэль В. М. О юридической ответственности государства // Права и свободы человека и гражданина: теоретические аспекты и юридическая практика. 2016. – С.312-314.
5. 2-1504-2304/14901-сонли иш материаллари.
6. Фуқаролик ишлари бўйича судлов ҳайъати 2-1401-2206/16332-сонли иш материаллари.
7. 2-1701-2304/31699-сонли иш материаллари.
8. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности. – Москва, 2008.